

تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد (مطالعه‌ی موردی: کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا)

ابراهیم مرادی*، علی رهنما** و سمیرا حیدریان**

تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۰۴/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۰۹

چکیده:

از اصلی‌ترین واژه‌هایی که در دهه‌های اخیر در ادبیات اقتصادی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، اصطلاح «حکمرانی خوب» است. حکمرانی خوب به معنای سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که به واسطه‌ی آن‌ها شهروندان، گروه‌ها و نهادهای مدنی، منافع مدنی خود را دنبال می‌کنند و حقوق قانونی خود را به اجرا درمی‌آورند و تعهدات‌شان را برآورده می‌سازند. حکمرانی خوب از ۶ شاخص؛ کنترل فساد، کارایی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و حق اظهار نظر و پاسخگویی تشکیل شده است که یکی از اجزای مهم آن، متغیر کنترل فساد است؛ بر همین اساس در این پژوهش به بررسی ارتباط بین شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد در بازه‌ی زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۴ بین کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا با استفاده از روش *Panel Var* پرداخته شد. نتایج تحقیق نشان داد که متغیر کیفیت قوانین و مقررات رابطه مثبت و معنی‌دار و متغیر کارایی و اثربخشی دولت رابطه‌ی منفی و معنی‌داری بر کنترل فساد در کشورهای خاورمیانه دارد؛ در حالی که متغیرهای ثبات سیاسی، حاکمیت قانون و حق اظهار نظر و پاسخگویی در کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا تأثیر مثبت و معنی‌داری بر کنترل فساد دارد.

طبقه بندی *JEL*: E71، K42، Z14

واژه‌های کلیدی: حکمرانی خوب، فساد، روش *panel var*

عضو هیأت علمی گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

**دانشجوی دکتری اقتصاد کشاورزی (نویسنده‌ی مسئول) دانشگاه سیستان و بلوچستان و پژوهشگر گروه

اقتصاد گردشگری جهاد دانشگاهی مشهد (ali.rahnama65@gmail.com)

**کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه اصفهان و پژوهشگر گروه اقتصاد گردشگری جهاد دانشگاهی مشهد، ایران.

۱- مقدمه

حکمرانی خوب موضوعی است که به خصوص در کشورهای در حال توسعه و در راستای استقرار و نهادینه‌سازی جامعه‌ی مدنی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده است. حکمرانی، ایده‌ی جدیدی است که جایگزین مفهوم حکومت شده است. طبق مفهوم فوق، تصمیم‌گیری‌های مربوط به شهر و کلان شهرها با اجماع کل صاحبان منافع دخیل در شهر صورت می‌گیرد (جعفری صمیمی و کاویان تلوری، ۱۳۹۴).

طبق تعریف بانک جهانی، حکمرانی خوب روشی است که بر طبق آن قدرت بر مدیریت اقتصادی یک کشور و منابع اجتماعی آن برای رسیدن به توسعه اقتصادی، اعمال می‌شود (کميجانی و سلاطین، ۱۳۸۹). بانک جهانی ۶ شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و مقابله با خشونت، اثربخشی دولت، کیفیت مقررات، حاکمیت قانون و کنترل فساد را به عنوان شاخص‌های حکمرانی خوب در نظر گرفته است.

فساد یکی از شش مؤلفه‌ای است که با حکمرانی ارتباطی تنگاتنگ دارد. کنترل فساد که یکی از شاخص‌های حکمرانی خوب است، مستقیماً باعث حفاظت از حقوق مالکیت و آزادی‌های مدنی و استقلال قضایی شده، کیفیت زندگی مردم کشور را ارتقاء داده و در جهت تحقق حقوق بشر، پایداری سیاست‌های سالم اقتصادی و نهادی، توسعه سرمایه انسانی و ریشه‌کنی فقر پیش می‌رود (دقیقی اصلی و همکاران، ۱۳۹۱). مهم‌ترین علل فساد اقتصادی در بخش عمومی به تصدی‌های دولت در اقتصاد مربوط می‌شود و شامل محدودیت‌های تجاری، یارانه‌های صنعتی، کنترل قیمت‌ها، نرخ‌های چندگانه ارزی، دستمزدهای پایین در خدمات دولتی، تجاری، و ذخایر منابع طبیعی مانند نفت است. فساد اقتصادی سبب کاهش سرمایه‌گذاری و کندی رشد اقتصادی و در نهایت باعث عدم تحقق اهداف توسعه اقتصادی در کشور می‌شود و به دنبال آن درآمدهای مالیاتی کاهش می‌یابد و کیفیت زیرساخت‌های اقتصادی و خدمات عمومی تنزل پیدا می‌کند (جعفری صمیمی و کاویان تلوری، ۱۳۹۴).

بر اساس ادبیات توسعه، ارتقای سلامت اداری و یا به عبارتی، کاهش فساد اداری در هر کشور، دستیابی به توسعه را سهولت خواهد بخشید؛ چرا که سلامت اداری و یا در مقابل آن، فساد اداری به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی یک کشور مطرح است. بر اساس مطالعات و شواهد موجود، شاخص سلامت اداری

برای کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه به دو دلیل عمده اندازه بزرگ دولت و تفاوت بین نظام‌های سیاسی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. از این رو و با توجه به اهمیت این شاخص در سال‌های اخیر و در سطح بین‌الملل، مسأله‌ی سلامت اداری و یا در مقابل آن فساد اداری بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است؛ در این میان، عوامل شکل‌دهنده‌ی فساد اداری؛ شامل عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ... با تأکید بیشتری مورد بررسی قرار گرفته است. با این وجود، عوامل بوروکراتیک که در نظام اداری نمود بیشتری داشته و همچنین نقش ویژه‌ای را در کارآمدی نظام اداری ایفا می‌نمایند، از اهمیت مضاعفی برخوردارند؛ به گونه‌ای که هرچه نظام اداری کارآمدتر باشد، منجر به سلامت اداری بیشتری شده و در مقابل نظام اداری ناکارآمد، زمینه را برای فساد اداری فراهم می‌کند (دولتی و همکاران، ۱۳۹۲).

فساد پدیده‌ای پیچیده در ابعاد گوناگون اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که تمامی کشورها با نسبت‌های متفاوتی درگیر آن هستند؛ اما نوع، شکل، میزان و گستردگی آن در هر کشور متفاوت است و نتایج و پیامدهای آن بنا بر نوع سازمان سیاسی و سطح توسعه یافتگی تفاوت دارد. در سال‌های اخیر موضوع فساد به دلیل اثرات مخربی که بر توسعه‌ی اقتصادی کشورها داشته است، به یکی از موضوع‌های مهم و البته یکی از دغدغه‌های اصلی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته تبدیل شده است. تضعیف امنیت اقتصادی، افزایش فعالیت‌های زیرزمینی، بی‌ثباتی در کشور، اختلال در سرمایه‌گذاری بلندمدت داخلی و خارجی، افزایش هزینه معاملات تجاری، انحراف استعدادهای و اولویت‌های اقتصادی، به هدر رفتن منابع ملی و دشوار شدن رقابت‌پذیری، تنها بخشی از آثار زیان بار فساد به شمار می‌روند (دقیقی اصلی و همکاران، ۱۳۹۱).

فساد بر رشد تولید ناخالص داخلی، نابرابری درآمد و فقر، توسعه‌ی انسانی و برآورد سلامت و به طور کلی بر کیفیت حکومت اثرات منفی دارد و از طریق تضعیف زیرساخت‌های عمومی و خدمات اجتماعی و نیز کاهش درآمدهای مالیاتی، موجب کاهش آهنگ رشد اقتصادی می‌گردد (فاضلی و جلیلی کناری، ۱۳۹۱). کنترل فساد، اثر منفی بر اعتماد به نهادهای سیاسی دارد؛ در حالی که تجربه‌ی فساد، اعتماد عمومی به نهادهای ملی را کاهش می‌دهد (موریس و کلسنر، ۲۰۱۰). فساد فقدان اعتماد را تقویت می‌کند و فقدان اعتماد، تلاش حکومت در بسیج

جامعه برای مبارزه با فساد را بی‌اثر می‌کند و وعده مبارزه با فساد دولت را نزد مردم بی‌اعتبار می‌سازد (موریس و کلسنر، ۲۰۱۰). علیت قوی متقابلی بین کنترل فساد و اعتماد به نهادهای سیاسی وجود دارد (موریس و کلسنر^۱، ۲۰۱۰).

هنگامی که اثرات منفی فساد را نظر می‌گیریم، یک سؤال پژوهشی واضح مطرح می‌شود: چه چیزی سبب رواج فساد در برخی از کشورها شده است؛ در حالی که کشورهای دیگر موفق به جلوگیری از فساد در کشور خود شده‌اند؟ تحقیقات نشان می‌دهد: فساد زیان بخش است؛ اما سازوکارهای دقیق تأثیرگذاری آن مشخص نشده است (اکرم، ۱۳۸۵، ۹). با این حال، در حالی که تئوری‌های تعیین‌کننده‌ی فساد بسیارند و ادبیات نظری در مورد این مطلب فراوان است، مطالعات تجربی در این خصوص نسبتاً کم است (لدرمن^۲، ۲۰۰۴). از نظر صندوق بین‌المللی پول، در حکومت بد، انگیزه و فضای بیشتری جهت تشویق فساد وجود دارد. از این‌رو، صندوق بین‌المللی پول در مبارزه با فساد، ترویج حکمرانی خوب را مهم می‌داند (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۰۵). حکمرانی خوب؛ شامل عدم وجود شیوه‌هایی نظیر قوم‌پرستی، حامی‌پروری، تبعیض و رشوه است که در ارتباط با فساد بوده و ذیل مفهوم فساد مورد بحث قرار می‌گیرند (سازمان ملل، ۲۰۰۴، ۱۰). فساد، حکومت بد را از طریق فقدان حاکمیت قانون، عدم احترام به حقوق بشر، پاسخگو نبودن و فقدان شفافیت تقویت می‌کند و به ضعف ساختار و نهادها برای حکمرانی بهتر منجر می‌شود (کارگبو^۳، ۲۰۰۶).

هدف از این مقاله تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد (مطالعه‌ی موردی: کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا) است. برای رسیدن به این منظور، تحقیق حاضر در پنج قسمت ارائه می‌گردد؛ بخش اول معرفی موضوع و اهمیت آن است که در قسمت مقدمه به آن اشاره شد. بخش دوم به بررسی ادبیات موضوع شامل مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش می‌پردازد. بخش سوم معرفی روش‌شناسی تحقیق است. در قسمت چهارم یافته‌های تجربی مدل مورد نظر شامل آزمون ایستایی، آزمون هم‌انباشتگی، تعیین طول وقفه بهینه، نتایج تخمین مدل و در قسمت پنجم جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهادات سیاستی بیان می‌شوند.

¹ Morris & Klenser

² Lederman

³ Kargbo

۲- ادبیات موضوع

در این بخش به بررسی مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش در ارتباط با حکمرانی خوب و کنترل فساد پرداخته می‌شود.

۲-۱- مبانی نظری

شاخص‌های حکمرانی خوب

بانک جهانی حکمرانی خوب را بر اساس شش ویژگی زیر تعریف می‌کند:

حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی^۴

بدین مفهوم که مردم بتوانند دولت را در برابر آنچه بر مردم تأثیر می‌گذارد، مورد سوال و بازخواست قرار دهند (بانک جهانی، ۲۰۱۲). این شاخص بیانگر مفهومی است مانند حقوق سیاسی، آزادی بیان و تجمعات سیاسی و اجتماعی، آزادی مطبوعات، میزان نمایندگی حاکمان از طبقه‌های اجتماعی، فرایندهای سیاسی در برگزاری انتخابات و مانند آن‌ها است (رزمی و صدیقی، ۱۳۹۱).

پاسخگویی با این حقیقت مرتبط است که برای رعایت صحیح قوانین و مقررات، اجراکنندگان قوانین باید در برابر اعمالشان مسئولیت‌پذیر و پاسخگو باشند. سازمان شفافیت بین‌المللی پاسخگویی عمودی را که با استفاده از قدرت رأی شهروندان است، در کنترل فساد رد می‌کند. در مقابل، پاسخگویی افقی را در کنترل فساد موفق‌تر می‌داند (وارن^۵، ۲۰۰۵).

ثبات سیاسی و مقابله با خشونت^۶

این شاخص به میزان ثبات رژیم حاکم و رهبران آن، درجه احتمال از تداوم مؤثر حیات دولت و تداوم سیاست‌های جاری در صورت مرگ و میر یا تغییر رهبران و دولت مردان فعلی می‌پردازد (بانک جهانی، ۲۰۱۲).

در خصوص ارتباط فساد و ثبات سیاسی، دو استدلال متفاوت و متضاد وجود دارد. برخی استدلال کرده‌اند که با دوره‌ی کوتاهی از قدرت، بی‌ثباتی سیاسی قدرتمندان را به کسب مال سریع به جای علاقه به کسب منافع در آینده سوق می‌دهد. جنگ داخلی، انقلاب و موارد دیگر که در آن حقوق و نظم اجتماعی

^۴ Voice and Accountability

^۵ Warren

^۶ Political Stability and Absence of Violence

تضعیف می‌شود، اغلب در زمان شیوع، باعث سوء استفاده از قدرت می‌شوند. بنابراین کوتاه شدن افق زمانی سیاستمداران بر سطح فساد مؤثر است (پلگرینی و ریبر^۷، ۲۰۰۸). از طرق دیگر، برخی افراد استدلال متضادی را ارائه کردند: ثبات زیاد، کارمندان را برای رسیدن به معاملات نسبتاً امن و دراز مدت و فساد با شرکای خصوصی قادر می‌سازد. جنگ، تهاجم، تغییرات عمده‌ی سیاسی و تغییر دولت ممکن است معاملات (فساد) را متراکم کند (السن^۸، ۱۹۸۲).

اثر بخشی دولت^۹

بیانگر کارآمدی دولت در انجام وظایف محوله است که شاخص مقولات ذهنی همچون کیفیت، تهیه و تدارک خدمات عمومی یا کیفیت نظام اداری، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال خدمات همگانی از فشارهای سیاسی است (بانک جهانی، ۲۰۱۲).

برای محاسبه‌ی شاخص کارایی دولت، گروهی از شاخص‌های مرتبط از قبیل کیفیت خدمات عمومی، چگونگی بوروکراسی و تشریفات اداری کارمندان دولت، عدم وابستگی خدمات اجتماعی به فشارهای سیاسی و میزان تعهد دولت به اجرای سیاست‌ها در نظر گرفته می‌شود. در دیدگاه مطلوب نهادگرایان، دولت عبارت از دولتی کارآمد و شفاف است که با نهادسازی مناسب، توسعه را به سمت جلو هدایت می‌کند، حقوق مالکیت را پاس داشته، مانع فعالیت رانت‌خواران سودجو خواهد شد و با تنظیم قوانین و مقررات مناسب، هزینه‌ی مبادلات افراد را کاهش می‌دهد؛ بنابراین، عملکرد بهتر دولت در جهت کاهش فساد و نیز افزایش سطح کارایی دولت مؤثر است (سامتی و همکاران، ۱۳۹۰).

کیفیت مقررات^{۱۰}

بر روی سیاست‌های ناسازگار با بازار تمرکز دارد (بانک جهانی، ۲۰۱۲). سیاست‌هایی از قبیل کنترل قیمت‌ها، عدم نظارت کافی بر سیستم بانکی و

⁷ Pellegrini and Reyner

⁸ Olson

⁹ Government Effectiveness

¹⁰ Regulatory Quality

همچنین، هزینه وضع قوانین برای محدودیت بیش از اندازه تجارت خارجی (کافمن و همکاران^{۱۱}، ۲۰۱۰).

هنگامی که قوانین و مقررات بیش از حد نیاز وجود داشته باشد، شهروندان دچار وسوسه دور زدن آن‌ها خواهند شد و از سوی دیگر، کارکنان فاسد نیز به گونه‌ای رفتار می‌کنند که ارباب رجوع بپذیرد قوانین و مقررات موانعی هستند که روند انجام امور او را کند می‌کند و در اینجاست که در نتیجه توافقات ضمنی و سپس آشکار میان کارمندان و ارباب رجوع، فساد رخ می‌دهد. کیفیت و کمیت قوانین و مقررات تا حدی در تولید و تکثیر فساد اداری مؤثر است^{۱۲}.

حاکمیت قانون^{۱۳}

حاکمیت قانون میزان احتمال عملی که دولت‌مردان و شهروندان کشور برای نهادهایی قائل هستند که با هدف وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجاد شده‌اند (بانک جهانی، ۲۰۱۲). این عامل مهم که در مطالعات از آن به عنوان عامل ایجاد کننده فساد یاد شده است، مربوط به بحث کیفیت بد قوانین و مقررات، دیوان‌سالاری ناکارآمد، ناکارایی نظام قضایی و فقدان حاکمیت قانون است که عمدتاً در کشورهای توسعه نیافته یا در حال توسعه شایع است و می‌تواند کارگزاران بخش خصوصی را ترغیب نماید تا برای کاهش هزینه‌های تولید و افزایش سرمایه‌گذاری و فائق آمدن بر مشکلاتی نظیر دریافت مجوز و غیره به مظاهر فساد و پرداخت رشوه روی آورند؛ اساساً حاکمیت قانون در جامعه‌ای وجود دارد که در آن مجموعه‌ای شناخته شده از حقوق و حدود برای تمامی آحاد جامعه؛ اعم از دولت‌مردان و مردم عادی وجود داشته باشد و مورد احترام واقع گردد. درحقیقت، حقوق متقابل حکومت و مردم و التزام هر دو طرف به رعایت این حقوق است که ویژگی حاکمیت قانون در جامعه را می‌سازد. متقابل بودن این حقوق بدان جهت است که حقوق هریک از طرفین برای دیگری ایجاد محدودیت می‌کند (دقیقی اصلی و همکاران، ۱۳۹۱).

¹¹ Kaufmann et al.

¹² <http://old.shahrvand-newspaper.ir>

¹³ Rule of Law

کنترل فساد^{۱۴}

به مفهوم جلوگیری از استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی است (بانک جهانی، ۲۰۱۲). این شاخص مفهوم‌هایی مانند فساد در میان مقامات رسمی، اثربخشی تدبیرهای ضد فساد، تأثیر آن بر جذب سرمایه‌های خارجی، پرداخت اضافی یا رشوه برای گرفتن مجوزهای اقتصادی و مانند آن‌ها را اندازه‌گیری می‌کند (لاک وود^{۱۵}، ۲۰۱۰؛ ۷۵۷). سازمان ملل معتقد است حکمرانی خوب تضمین‌کننده‌ی کاهش فساد، احترام به نظر اقلیت‌ها و اقشار آسیب‌پذیر در انجام تصمیم‌گیری است و حکمرانی خوب در قبال نیازهای کنونی و آینده‌ی جامعه مسئول است (محمودی و همکاران، ۱۳۹۲).

فساد

در فرهنگ لغات، فساد را عبارت از پاداش نامشروع می‌دانند که برای وادار کردن فرد به تخلف از وظیفه، تخصیص داده می‌شود. در تعریف دیگر، فساد به عنوان نادرستی و تقلب و نقد درستی و راستی تعریف شده است (زاهدی، ۱۳۷۹؛ ۲۲۰). جی. اس. نای فساد را رفتاری می‌داند که به دلیل جاه‌طلبی‌های شخصی، نشان دهنده‌ی انحراف از شیوه‌ی عادی انجام وظیفه باشد و به صورت تخلف از قوانین و مقررات و انجام دادن اعمالی از قبیل ارتشاء، پارتی بازی و اختلاس تجلی نماید (نای^{۱۶}، ۱۹۶۷؛ ۴۱۷). گونار میردال^{۱۷}، تمام شکل‌های گوناگون انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده‌ی نامشروع از مقام و موقعیت شغلی را از مصادیق فساد می‌داند (میردال، ۱۹۶۸؛ ۹۳۷). مک مولن^{۱۸} معتقد است فساد زمانی رخ می‌دهد که یک مأمور دولت به ازای انجام دادن کاری که از اقدام به آن نهی شده است، رشوه‌ای نقدی و یا جنسی قبول نماید (فردریچ^{۱۹}، ۱۹۷۲؛ ۱۲۷).

بر مبنای افکار عمومی جامعه، اقدامی (در چارچوب فعالیت‌های اداری/دولتی) مصداق فساد را می‌یابد که از دید مردم یک جامعه، غیراخلاقی و مضر باشد. در این راستا فساد به سه گروه فساد اداری سیاه، فساد اداری خاکستری و فساد اداری

¹⁴ Control of Corruption

¹⁵ Lockwood

¹⁶ Nye

¹⁷ Gunnare Myrdall

¹⁸ Mc mullan

¹⁹ Freidrich

سفید تقسیم می‌شود. گروه اول کاری است که از نظر توده‌ها و نخبگان سیاسی منفور است و عامل آن باید تنبیه شود. گروه دوم کاری که از نظر اکثر نخبگان منفور است؛ اما توده‌های مردم در مورد آن بی‌تفاوت هستند و گروه سوم کاری که در ظاهر مخالف قانون است؛ اما اکثر اعضای جامعه‌ی نخبگان سیاسی و اکثر مردم عادی آن را آنقدر مضر و با اهمیت نمی‌دانند که خواستار تنبیه عامل آن باشند (حبیبی، ۱۳۷۵؛ ۱۵).

حکمرانی خوب

به زعم نگوبو و فودا^{۲۰} (۲۰۱۲)، مفهوم حکمرانی خوب از اوایل ۱۹۹۰ مورد توجه قرار گرفت؛ در واقع هنگامی که نهادهای کمک‌رسان بین‌المللی تشخیص دادند کشورهای فقیر و در حال توسعه، موانع متعددی پیش روی توسعه‌ی اقتصادی خود دارند، مفهوم حکمرانی خوب نیز جایگاه خود را به عنوان یکی از عوامل پیشران رشد و توسعه‌ی اقتصادی در اقتصادهای مختلف پیدا کرد (پاداش زیوه و خداپناه، ۱۳۹۴). بانک جهانی در گزارش سال ۱۹۹۲ خود تحت عنوان «حکمرانی و توسعه» تعریف خود را از حکمرانی خوب چنین ارائه کرد: «شیوه‌ای است که در آن قدرت برای مدیریت منابع اقتصادی اجتماعی یک کشور در راستای توسعه صرف می‌شود» (وود، ۱۹۹۹). از نظر یونسکو^{۲۱} (۲۰۰۲) حکمرانی خوب به معنای سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که به واسطه‌ی آن‌ها شهروندان، گروه‌ها و نهادهای مدنی، منافع مدنی خود را دنبال می‌کنند و حقوق قانونی خود را به اجرا درمی‌آورند و تعهدات‌شان را برآورده می‌سازند (برادران شرکا، ۱۳۸۶؛ به نقل از قلی پور، ۱۳۸۴). همچنین حکمرانی خوب را «فرآیند تصمیم‌گیری و اجرای تصمیم‌ها با تمرکز بر بازیگران رسمی و غیررسمی تعریف می‌کنند» (برادران شرکا، ۱۳۸۶؛ به نقل از قلی پور، ۱۳۸۴).

حکمرانی خوب و فساد

فساد را عموماً سوء استفاده از مناصب دولتی برای تأمین منافع شخصی تعریف می‌کنند. صرف نظر از بحث‌های مربوط به طبقه‌بندی فعالیت‌هایی معین در زمره فعالیت‌های فاسد یا غیر فاسد و نیاز به ریز کردن فساد، گزارش‌های زنده و روزمره

²⁰ Ngobo and Fouda

²¹ Unesco

در مطبوعات و گفت و شنودهای مردم، حد و مرز بحث مربوط به فساد را تعیین می‌کند؛ اما حکمرانی، مفهومی بسیار گسترده‌تری از فساد است. ما حکمرانی را اعمال اقتدار از طریق سنت‌ها و نهادهای رسمی و غیر رسمی به منظور تأمین منافع عامه تعریف می‌کنیم. حکمرانی در بردارنده‌ی فرایند انتخاب، بازنگری و جایگزینی دولت‌ها است. همچنین توانایی تدوین و اجرای سیاست‌های صحیح و حرمت‌گذاری شهروندان و حکومت به نهادهایی است که تعاملات اقتصادی و اجتماعی میان این دو را میسر می‌سازند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۲).

در حکمرانی خوب، فساد در حداقل میزان خود است؛ دیدگاه حداقل‌ها به حساب آورده می‌شود و صدای اقشار آسیب‌پذیر در تصمیم‌گیری‌ها شنیده می‌شود. حکمرانی خوب پاسخگوی نیازهای حال و آینده جامعه است (فاضلی و جلیلی کناری، ۱۳۹۱). صندوق بین‌المللی پول اعلام کرد: رسیدن به حکمرانی خوب منوط به مبارزه با فساد، حاکمیت قانون، بهبود کارایی و پاسخگویی بخش دولتی است (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۰۵). رسیدن به حکمرانی خوب موانع گسترده‌ای دارد و یکی از عمده‌ترین موانع آن فساد است. فساد، گذشته از آن‌که از نظر اخلاقی ناپسند است، به علت آنکه سبب بروز بسیاری از ناکارآمدی‌ها و دشواری‌ها برای تحول و توسعه‌ی اقتصادی می‌شود، به کانون توجه بسیاری از اقتصاددانان تبدیل شده است (دقیقی اصلی و همکاران، ۱۳۹۱). فساد تعریف محدودتر حکمرانی بد است؛ یعنی سوء استفاده از قدرت یا امکانات عمومی در جهت منافع خصوصی. محیط با حکمرانی بد، انگیزه و فرصت‌های بیشتری برای وقوع فساد فراهم می‌سازد (بانک جهانی^{۲۲}، ۲۰۰۲).

امروزه در کنار بحث حکمرانی خوب، بحث کیفیت حکومت نیز مطرح است. در کیفیت حکومت، صحبت از قابلیت اعتماد، بی‌طرفی، فقدان فساد، شایستگی و عقلانیت در نهادهای حکومتی است. اثربخشی و پایداری دولت در رشد اقتصادی، حفاظت از محیط‌زیست، رفاه اجتماعی، پژوهش و آموزش، همه به وجود نهادهای دولتی با کیفیت بالا وابسته‌اند؛ چرا که حمایت‌های گسترده‌ی عمومی از سیاست‌ها،

²² World Bank

از درک شهروندان از کیفیت فعالیت اجرایی نهادهای مسئول حاصل می‌شود (روستین و هولمبرگ^{۲۳}، ۲۰۰۶؛ ۳).

نتایج اکثر بررسی‌ها نشان می‌دهد یکی از سرچشمه‌های اصلی فساد به ویژه در سطوح مدیریت ارشد، انحصار و رانت و تمرکز قدرت در دست افرادی است که از نفوذ سیاسی خود در دولت برای کسب منافع اقتصادی شخصی استفاده می‌کنند. فسادهایی مانند گریز مالیاتی، کسب مجوزها و امتیازات، حساب‌های غیرشفاف و قاچاق و نظایر این‌ها به دلیل ضعف و عدم سلامت نظام و ساختارهای اقتصادی است (بشیری و شقاقی شهری، ۱۳۹۰)؛ لذا تجربیات جهانی نشان می‌دهد اقداماتی از قبیل تثبیت کلان اقتصادی، انحصارزدایی، مقررات‌زدایی، مقابله با پول‌شوئی، تصفیه دارایی‌ها و ارتقای رقابت‌پذیری از جمله راهکارهای اقتصادی کاهش و مقابله با فساد است که با تلاش حکومت‌ها در پیاده‌سازی و ارتقای حکمرانی خوب عملی شده و متعاقباً موجب کاهش فساد نیز خواهد شد (بانک جهانی، ۲۰۰۰).

الگوی حکمرانی خوب که یکی از مهم‌ترین الگوهای مطرح شده در دهه‌ی ۱۹۸۰ و متفاوت از حکومت است؛ شامل سه گروه اصلی حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی بوده و هدف آن همیاری میان این گروه‌ها است. بر این اساس این موضوع به ویژه در کشورهای در حال توسعه و در راستای استقرار و نهادینه‌سازی جامعه‌ی مدنی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گردیده است. در مجموع، می‌توان گفت الگوی حکمرانی خوب به تعریف نقش دولت، ویژگی‌های دولت اثر بخش و تعامل آن با سایر بخش‌ها می‌پردازد و در این راستا نظامی را تعریف می‌نماید که در راستای کاهش فساد و بهبود سلامت اداری مؤثر است (دولتی و همکاران، ۱۳۹۲).

۲-۲- پیشینه پژوهش

در این قسمت مطالعات مختلف داخلی و خارجی در ارتباط با موضوع پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

قلی‌پور (۱۳۸۴) به تحلیل رابطه‌ی الگوی حکمرانی خوب و فساد اداری پرداخته است. وی الگوی حکمرانی خوب را به عنوان الگویی نوین در جهت کاهش فساد و افزایش سلامت اداری معرفی می‌کند و به تبیین رابطه‌ی بین الگوی یاد

²³ Rothstein & Holmberg

شده و فساد اداری می‌پردازد. میدری (۱۳۸۵) به بررسی نظریه‌ی حکمرانی خوب پرداخت و نشان داد که کاهش مداخله دولت، لزوماً عملکرد بهتر وضعیت اقتصادی را به ارمغان نمی‌آورد. برای دستیابی به توسعه، نقاط ضعف دولت و راه‌های کاهش آن باید در کانون سیاست‌ها قرارگیرد. اعمال حکمرانی بهتر نیازمند مجموعه‌ای از سیاست‌هاست که از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است؛ با این وجود افزایش رقابت در حوزه‌ی سیاسی و اقتصادی و همچنین پاسخگویی بیشتر دولت دو راهبرد اصلی حکمرانی خوب است. بشیری و شقاقی شهری (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای به بررسی حکمرانی خوب، فساد و رشد اقتصادی (رویکرد اقتصادی به مقوله حکمرانی خوب) پرداختند. نتایج به دست آمده از الگوی رشد، تاکید بر ارتباط معنی‌دار و مستقیم بین اجزای مختلف شاخص حکمرانی خوب با رشد اقتصادی کشورهای منطقه است. دقیقی اصلی و همکاران (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای با استفاده از روش داده‌های ترکیبی به بررسی اثر حکمرانی خوب بر سطح فساد اقتصادی در کشورهای دارای سطح توسعه‌یافتگی متوسط در بازه زمانی ۲۰۰۸-۱۹۹۶ پرداختند. نتایج تخمین‌ها نشان داد برای کشورهایی با درجه‌ی توسعه‌یافتگی متوسط مایل به بالا، شاخص حاکمیت قانون بیشترین تاثیر را بر کاهش سطح فساد دارد؛ به طوری که اثر آن بر میزان فساد منفی و به شدت معنی‌دار است. در مورد کشورهایی با درجه‌ی توسعه‌یافتگی متوسط مایل به پایین، نتایج نشان داد که در گروه کشورهای مورد بررسی، مؤلفه‌های حق اظهارنظر و پاسخگویی، اثربخشی دولت، کنترل فساد و قوانین و مقررات اضافی تأثیر قابل ملاحظه و مثبتی بر کاهش سطح فساد نداشته‌اند؛ بلکه نشانگر مشکلات کیفی در اجرای این سیاست‌ها بودند؛ اما در این کشورها، ثبات سیاسی و حاکمیت قانون اثر معنی‌داری بر کاهش سطح فساد داشته است. فاضلی و جلیلی کناری (۱۳۹۱) به تبیین سطح فساد: بررسی تطبیقی اثر کیفیت حاکمیت و حکمرانی خوب پرداخته‌اند. بدین منظور پس از خوشه‌بندی کشورها به کشورهای فاسد و پاک، ۴ دسته عوامل فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و عوامل فرایندی در ۱۷۹ کشور جهان مورد آزمون قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مهمترین تفاوت کشورهای فاسد و غیر فاسد در فقدان شاخص حکمرانی خوب و قابل توجه است. در جوامعی که درصد جمعیت مذهبی بیشتر است، میزان فساد کمتر است. متغیرهای عوامل فرایندی، در تبیین فساد بیشترین ضریب را نسبت به سه عامل دیگر به دست آوردند و

عوامل فرهنگی کمترین ضریب بتا را در بین این عوامل به خود اختصاص داده‌اند. عوامل مؤثر بر فساد، عوامل سیاسی و بعد از آن، عوامل فرایندی، در افزایش رتبه‌ی پاکی کشورها، مهم‌تر از عوامل اقتصادی و مذهب است.

دولتی و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی حکمرانی خوب و کنترل فساد در ایران و سایر کشورها پرداختند. نتایج به دست آمده نشان‌دهنده‌ی جایگاه مطلوبی برای ایران در شاخص مذکور نبوده و با گذشت زمان نیز این شاخص بهبود نیافته است؛ این در حالی است که معیار کنترل فساد نیز برای ایران به شدت کاهش یافته و این موضوع ایران را در گروه کشورهای با کنترل فساد اندک قرار داده است. جعفری صمیمی و کاویان تلوری (۱۳۹۴) نقش حکمرانی خوب و فساد در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت را مورد بررسی قرار داده و الگویی برای آن ارائه داده‌اند.

لوییس^{۲۴} (۲۰۰۶) در پژوهش «حکمرانی و فساد در سیستم بهداشت عمومی»، فساد را یکی از عوامل نارسایی مراقبت‌های بهداشتی در کشورهای در حال توسعه معرفی می‌کند و بر نقش حکمرانی خوب در توزیع مراقبت‌های بهداشتی و همچنین سرمایه‌گذاری در بهداشت تاکید می‌کند. اورنسل^{۲۵} (۲۰۱۰)، در پژوهش «فساد، رشد و نوسانات رشد» نشان داد از میان مؤلفه‌های حکمرانی، فقط کنترل فساد و اثربخشی دولت بر نرخ رشد متوسط، تأثیر دارند. با توجه به ارتباط میان نوسانات و مؤلفه‌های حکمرانی، کنترل بیشتر فساد، اثربخشی دولت و هزینه‌های آن باعث کاهش نوسانات رشد خواهد شد. ژوماشف^{۲۶} (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای به ارتباط بین کیفیت حکومت، مقدار هزینه‌های عمومی و تأثیر توسعه اقتصادی بر فساد اداری و رشد اقتصادی می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد که اثر متقابل بین فساد اداری و حکومت‌داری، کارایی هزینه‌های دولت را شکل می‌دهد که به نوبه‌ی خود بر رشد فساد تأثیرگذار است. به طور خاص، فساد، کارایی اقتصادی را بهبود می‌بخشد، تنها زمانی که اندازه‌ی دولت بالاتر از سطح مطلوب است. این مقاله همچنین نشان می‌دهد که بروز فساد با افزایش توسعه اقتصادی کاهش می‌یابد؛ زیرا در این شرایط، نرخ دستمزد افزایش می‌یابد که منجر به افزایش هزینه‌های اجاره خصوصی می‌گردد.

²⁴ Lewis

²⁵ Evrensel

²⁶ Dzhumashev

با توجه به مطالب بیان شده در بالا، می‌توان این گونه نتیجه گرفت که یکی از مؤلفه‌های اساسی در حکمرانی خوب، کنترل فساد است و این عامل از جامعه‌ای به جامعه‌ی دیگر متفاوت است و عوامل متعددی مانند عوامل سیاسی، اقتصادی بر آن تاثیرگذار هستند؛ همچنین، در صورتی که فساد به بهترین نحو کنترل شود، دولت اثر بخشی بالاتر و نوسانات رشد اقتصادی کمتری خواهد داشت که در نهایت منجر به بهبود کارایی اقتصادی می‌گردد.

نوآوری مطالعه‌ی حاضر نسبت به سایر مطالعات را از دو جنبه‌ی تکنیکی و منطقه‌ای می‌توان مورد بررسی قرار داد. روش مورد استفاده در این پژوهش که کمتر در سایر مطالعات مورد استفاده قرار گرفته است روش Panel Var است؛ همچنین منطقه‌ی مورد بررسی در پژوهش حاضر، کشورهای جنوب شرق آسیا و خاورمیانه در بازه‌ی زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۴ است که این مناطق، مانند سایر مناطق دنیا، درگیر فساد هستند و کمتر در مطالعات قبلی به آن‌ها اشاره شده است.

۳- روش‌شناسی تحقیق

در این مطالعه از روش Panel Var برای تخمین ضرایب متغیرها و استخراج توابع عکس‌العمل آنی استفاده می‌شود. مدل Panel Var به صورت زیر می‌باشد:

$$X_{it} = \Gamma L X_{it} + U_i + \epsilon_{it}. \quad (1)$$

در رابطه (۱)، بردار متغیر وابسته، ΓL ماتریس چند جمله‌ای از وقفه متغیر وابسته به صورت

$$\Gamma L = \Gamma_1 L^1 + \Gamma_2 L^2 + \dots + \Gamma_p L^p \quad (2)$$

است. U_i بردار اثرات ثابت و ϵ_{it} بردار خطای ویژه است در این مدل اثرات ثابت سازگار نیست؛ زیرا بردار اثرات ثابت با وقفه‌های متغیر وابسته، همبسته است (ورهرامی و همکاران، ۱۳۹۴). برای رفع این مشکل از روش انحراف متعامد (روش هلمرت)^{۲۷} استفاده می‌شود (لاو و زیچینو^{۲۸}، ۲۰۰۶). در این روش، با حذف اثرات ثابت، متغیرهای مدل به صورت

²⁷ Helmert

²⁸ Love and Zicchino

$$\bar{x}_{it}^m = \sum_{s=t+1}^{T_i} \frac{x_{is}^m}{T_i - t} \quad (۳)$$

تعدیل می‌شوند، و بردار متغیر وابسته به صورت

$$(X_{it}^1, X_{it}^2, \dots, X_{it}^M) \quad (۴)$$

در خواهد آمد که در آن، T_i بیانگر آخرین سال نمونه مورد بررسی است. در حقیقت متغیر تعمیم یافته $\bar{\epsilon}_{it}^m$ است و بردار خطای ویژه به صورت

$$\epsilon_{it} = (X_{it}^1, X_{it}^2, \dots, X_{it}^M) \quad (۵)$$

در می‌آید. بنابراین، متغیرهای تعدیل یافته به صورت زیر می‌باشند:

$$\tilde{x}_{it}^m = \delta_{it}(x_{it}^m - \bar{x}_{it}^m), \tilde{\epsilon}_{it}^m = \delta_{it}(\epsilon_{it}^m - \bar{\epsilon}_{it}^m) \quad (۶)$$

در رابطه (۶)، $\delta_{it} = \sqrt{\frac{(T_i - t)}{(T_i - t + 1)}}$ است. در نهایت، بعد از تعدیل‌ها رابطه (۱) به صورت زیر در می‌آید:

$$\tilde{X}_{it} = \Gamma(L)\tilde{X}_{it} + \tilde{\epsilon}_{it} \quad (۷)$$

در رابطه (۷) داریم:

$$\tilde{X}_{it} = (\tilde{X}_{it}^1, \tilde{X}_{it}^2, \dots, \tilde{X}_{it}^M) \quad (۸)$$

$$\tilde{\epsilon}_{it} = (\tilde{\epsilon}_{it}^1, \tilde{\epsilon}_{it}^2, \dots, \tilde{\epsilon}_{it}^M) \quad (۹)$$

انجام این تعدیل‌ها و استفاده از روش انحراف متعامد، باعث می‌شود که هر متغیر به صورت انحرافی از متوسط مشاهدات آینده بیان شود و مشکل ناسازگاری رفع شود؛ لذا اعمال تعدیل‌ها و استفاده از روش انحراف متعامد، منتج به برقراری واریانس همسانی و حذف همبستگی پیاپی می‌شود (آرنالو و بور^{۲۹}، ۱۹۹۵). رابطه (۷) سه ویژگی مهم را بازگو می‌کند: ۱- تغییر ضریب‌ها در طول زمان ۲- ارتباط

²⁹ Arellano and Bover

پویا برای هر واحد مقطع ۳- بازخورد پویا در همه واحدهای مقاطع (بازخوردها می‌تواند در سراسر وقفه‌های متغیر حاکم باشند) (رزیتیس^{۳۰}، ۲۰۱۵).

در این مطالعه به منظور بررسی متغیرها با تأکید بر تأثیر حکمرانی خوب بر فساد اداری در دو گروه کشورهای جنوب شرقی آسیا^{۳۱} (ASEAN) و کشورهای خاورمیانه از روش خودرگرسیون برداری پانل استفاده می‌شود.

براساس مطالعات انجام شده، متغیرهای مورد استفاده در الگوی اقتصادسنجی مورد بررسی قرار گرفته و در ذیل به آن‌ها اشاره شده است؛ همچنین، در این مطالعه به منظور بررسی رابطه‌ی علی بین متغیرها از الگوی VAR استفاده شده است.

$$CC_{it} = \sum_{k=1}^P \alpha_{k1} CC_{i(t-k)} + \dots + \sum_{k=0}^P \alpha_{k5} PV_{i(t-k)} + \sum_{k=0}^P \alpha_{k6} GE_{i(t-k)} + \omega_{it} \quad (10)$$

$$GE_{it} = \sum_{k=1}^P \alpha_{k1} GE_{i(t-k)} + \dots + \sum_{k=0}^P \alpha_{k5} PV_{i(t-k)} + \sum_{k=0}^P \alpha_{k6} CC_{i(t-k)} + \omega_{it} \quad (11)$$

$$RQ_{it} = \sum_{k=1}^P \alpha_{k1} RQ_{i(t-k)} + \dots + \sum_{k=0}^P \alpha_{k5} PV_{i(t-k)} + \sum_{k=0}^P \alpha_{k6} GE_{i(t-k)} + \omega_{it} \quad (12)$$

$$RL_{it} = \sum_{k=1}^P \alpha_{k1} RL_{i(t-k)} + \dots + \sum_{k=0}^P \alpha_{k5} PV_{i(t-k)} + \sum_{k=0}^P \alpha_{k6} GE_{i(t-k)} + \omega_{it} \quad (13)$$

$$PV_{it} = \sum_{k=1}^P \alpha_{k1} PV_{i(t-k)} + \dots + \sum_{k=0}^P \alpha_{k5} CC_{i(t-k)} + \sum_{k=0}^P \alpha_{k6} GE_{i(t-k)} + \omega_{it} \quad (14)$$

$$VA_{it} = \sum_{k=1}^P \alpha_{k1} VA_{i(t-k)} + \dots + \sum_{k=0}^P \alpha_{k5} PV_{i(t-k)} + \sum_{k=0}^P \alpha_{k6} GE_{i(t-k)} + \omega_{it} \quad (15)$$

که در آن، به ترتیب مفاهیم زیر وجود دارند:

CC (کنترل فساد^{۳۲}): میزان جلوگیری از استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی.

³⁰ Rezitis

³¹ Association Of Southeast Asian Nation

³² Control of Corruption

GE (کارایی و اثربخشی دولت^{۳۳}): کارآمدی دولت در انجام وظایف محوله؛ شامل کیفیت نظام اداری، کیفیت تهیه و تدارک خدمات عمومی، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال خدمات همگانی از فشارهای سیاسی.

PV (ثبات سیاسی^{۳۴}): میزان ثبات رژیم حاکم و رهبران آن، درجه‌ی احتمال از تداوم مؤثر حیات دولت و تداوم سیاست‌های جاری در صورت مرگ و میر یا تغییر رهبران و دولت مردان فعلی.

RQ (کیفیت قوانین و مقررات^{۳۵}): سازگاری سیاست‌ها با مکانیسم بازار که شامل سیاست‌هایی همچون کنترل قیمت‌ها، عدم نظارت کافی بر سیستم بانکی و همچنین هزینه‌ی وضع قوانین برای محدودیت بیش از اندازه تجارت خارجی است. RL (حاکمیت قانون^{۳۶}): احترام عملی مردم و دولت برای نهادهایی که با هدف وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجاد شده است.

VA (حق اظهارنظر و پاسخگویی^{۳۷}): امکان بازخواست و مورد سوال قرار دادن دولت توسط مردم.

i و t، به ترتیب نشان‌دهنده‌ی کشورها و دوره‌ی زمانی در هر گروه از کشورهای مورد مطالعه است.

جامعه‌ی آماری تحقیق حاضر، کشورهای منتخب جنوب شرقی آسیا و خاورمیانه است که کشورهای جنوب شرقی آسیا؛ شامل ۱۱ کشور هند، چین، کره جنوبی، هنگ‌کنگ، اندونزی، ژاپن، کره شمالی، کره جنوبی، مالزی، فیلیپین، تایوان و تایلند و کشورهای خاورمیانه شامل ۱۴ کشور ایران، بحرین، عراق، کویت، عمان، عربستان سعودی، قطر، ترکیه، امارات متحده عربی، اردن، یمن، لبنان، مصر و سوریه هستند. دلیل انتخاب قلمرو حاضر، این است که بر اساس گزارش‌های معتبر نهادهای بین‌المللی، بیشتر کشورهای دنیا؛ حتی کشورهای اروپایی با پدیده‌ی فساد روبرو هستند و این پدیده در کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا به دلیل وجود منابع طبیعی، منابع انرژی و معادن نیز دیده می‌شود. با این وجود در این مناطق در سال‌های اخیر، برنامه‌های متعددی جهت مقابله با این پدیده انجام شده

³³ Government Effectiveness

³⁴ Political Stability

³⁵ Regulatory Quality

³⁶ Rule of Law

³⁷ Voice & Accountability

است؛ لذا در پژوهش حاضر نقش حکمرانی خوب و فساد در این مناطق مورد بررسی قرار گرفته است. کلیه‌ی داده‌های استفاده شده، مربوط به بازه‌ی زمانی (۲۰۱۵-۲۰۰۴) بوده و آمارهای منتشر شده از شاخص‌های حکومتی جهان (WGI) و بانک جهانی (WDI) استخراج شده است.

۴- نتایج برآورد مدل

۴-۱- آزمون ایستایی

تمرکز این مطالعه اثر حکمرانی خوب بر فساد اداری در دو گروه کشورهای خاورمیانه و جنوب شرقی آسیا است؛ به همین خاطر فقط در مورد متغیرهای اصلی بحث می‌شود. قبل از انجام تخمین و برآورد مدل، لازم است که مانایی متغیرها، مورد بررسی قرار گیرد و پس از اطمینان از مانایی، به برآورد مدل پرداخته شود؛ بنابراین در این قسمت با استفاده از آماره‌ی آزمون ریشه واحد^{۳۸} ایم، پسران و شین^{۳۹}، ایم و همکاران، ابتدا به بررسی ایستایی متغیرها پرداخته شده که فرضیه صفر آن عدم مانایی است و نتیجه این آماره آزمون در جدول (۱) آمده است.

نتایج نشان داد که متغیر حق اظهار نظر و پاسخگویی در سطح و متغیرهای فساد اداری، کارایی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی، کیفیت قوانین و مقررات و حاکمیت قانون با یکبار تفاضل‌گیری مانا شده است.

جدول ۱: نتایج آزمون ریشه واحد IPS برای کشورهای خاورمیانه و جنوب شرقی آسیا

1 ST DIFFERENCE		LEVEL		متغیرها
Intercept	Trend and Intercept	Intercept	Trend and Intercept	
۰/۰۰۰	۰/۱۹۵	۰/۲۵۴	۰/۱۹۱	CC
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰۹	۰/۰۶۱۹	۰/۷۶۱	CG
۰/۰۰۰	۰/۰۰۷	۰/۳۵۱	۰/۷۹۵	PV
۰/۰۰۰	۰/۰۲۶	۰/۵۵۱	۰/۵۹۳	RL
۰/۰۰۰	۰/۰۲۱	۰/۲۶۸	۰/۲۰۳	RQ
۰/۰۰۰	۰/۰۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	VA

مأخذ: یافته‌های تحقیق

³⁸ Unit Root Test

³⁹ Im, Pesaran, Shin

۴-۲- آزمون هم‌انباشتگی

بررسی وجود هم‌انباشتگی^{۴۰} متغیرها در داده‌های پانلی از اهمیت خاصی برخوردار است. آزمون‌های هم‌انباشتگی پانلی، دارای قدرت بیشتری نسبت به آزمون‌های هم‌انباشتگی برای هر مقطع به صورت جداگانه هستند؛ زیرا این آزمون‌ها حتی در شرایطی که دوره‌ی زمانی کوتاه مدت و اندازه‌ی نمونه نیز کوچک است، قابلیت استفاده را دارند.

برای انجام آزمون هم‌انباشتگی داده‌های پانلی، پس از برآورد رابطه‌ی بلندمدت بین متغیرها، می‌توان از آزمون هم‌انباشتگی استفاده کرد:

دو نوع آزمون به وسیله‌ی پدرونی^{۴۱} پیشنهاد شده است:

نوع اول مبتنی بر رویکرد درون‌گروهی است، که شامل چهار آماره‌ی - *Panel ADF-Statistic*، *Panel PP-Statistic*، *Panel ρ -Statistic*، *Panel v Statistic* می‌باشد. فرضیه‌ی صفر $H_0: \rho_i = 1$ و فرضیه‌ی مقابل برای این آماره‌ها به صورت $H_1: \rho_i < 1$ است.

آزمون دوم پدرونی، بر روش بین‌گروهی مبتنی است که شامل سه آماره *group ρ -Statistic*، *group PP-Statistic* و *group ADF-Statistic* است. فرضیه‌ی مقابل برای آماره این آزمون‌ها به صورت $H_1: \rho_i < 1$ برای تمامی آنها است. در مرحله‌ی بعد، از آزمون هم‌انباشتگی پانلی پدرونی استفاده می‌شود، نتیجه‌ی این آماره‌ی آزمون در جدول (۲) آمده است.

با توجه به نتایج آزمون هم‌انباشتگی پانلی پدرونی که در جدول (۲) آورده شده است، متغیرهای مدل در کشورهای خاورمیانه با استفاده از آماره *Panel PP-Statistic* و *Group PP-Statistic* در سطح یک درصد و با استفاده از آماره *Group ADF-Statistic* در سطح ده درصد معنی‌دار هستند؛ همچنین متغیرهای مدل در کشورهای جنوب شرقی آسیا با استفاده از آماره *Panel PP-Statistic* و *Panel ADF-Statistic* در سطح یک درصد معنی‌دار است؛ بنابراین فرضیه صفر مبنی بر عدم هم‌انباشتگی متغیرها رد می‌شود و متغیرها در بلندمدت در کشورهای مورد مطالعه هم‌انباشته‌اند.

⁴⁰ Cointegration

⁴¹ Pedroni

جدول ۲: نتایج آزمون هم‌انباشتگی پانلی با استفاده از آزمون پدرونی

	کشورهای خاورمیانه		کشورهای جنوب شرقی	
	Statistics	Prob	Statistics	Prob
Panel v-Statistic	-۱/۹	۰/۹۸	-۲/۵۹	۰/۹۱
Panel rho-Statistic	۴/۳	***./۰۰	۳/۳۱	۰/۸۸
Panel PP-Statistic	-۲/۴	***./۰۰	-۲/۲۰	***./۰۰
Panel ADF-Statistic	۲/۰۵	۰/۷۷	-۰/۲۴	***./۰۰
Group rho-Statistic	۵/۸	۱	۴/۴۱	۱
Group PP-Statistic	-۱۴/۵	***./۰۰	-۲/۸۵	۰/۲۸
Group ADF-Statistic	۰/۸۲	*./۰۹	۰/۸۴	۰/۶۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

سطح معنی داری ۱ درصد

سطح معنی داری ۵ درصد

سطح معنی داری ۱۰ درصد

۴-۳- تعیین طول وقفه بهینه

از آنجا که تحلیل علیت و نتیجه‌ی آن، به شدت به تعداد وقفه‌های متغیرهای توضیحی وابسته‌اند، پیش از اجرای مدل لازم است تا حد بهینه‌ی این وقفه‌ها شناسایی شود. کنیا و جاستسن^{۴۲} در مقالات خود به ذکر سه روش در انتخاب وقفه‌های بهینه می‌پردازند (میرشجائیان حسینی، حسین و رهبر، فرهاد، ۱۳۸۹). در روش نخست، وقفه‌ها بدون هیچ آزمون آماری و تنها بر اساس نظر محقق به مدل وارد می‌شوند. در این روش، محقق خود تصمیم می‌گیرد که متغیر وابسته، حداکثر از تغییرات چند دوره‌ی پیشین خود و یا دیگر متغیرهای توضیحی متأثر شود. مشکل این روش آن است که مبتنی بر نظارت فردی محقق است و عملاً یک مدل در تحقیقات مختلف، ممکن است به اشکال مختلفی تصریح شود و یا حتی به نتایج متفاوتی دست یابد. در روش دوم، شاخص‌های آماری همچون شاخص اطلاعات آکاییک و یا شاخص شوارتز مشخص کننده‌ی حداکثر وقفه‌ی بهینه هستند. در این روش، وقفه‌ها تا جایی اضافه می‌شوند که شاخص‌های فوق حداقل شوند. روش سوم ترکیبی از دو روش فوق است. بدین صورت که محقق بر اساس دانش و بازه‌ی زمانی مدل خود، حداکثر وقفه‌ها را مشخص می‌کند و سپس با استفاده از شاخص آکاییک و شوارتز، بهترین میزان وقفه را در این بازه‌ی از پیش تعیین شده، مشخص می‌کند. در تحقیق حاضر از روش دوم استفاده شده است.

⁴² Kenya and Jastson

یکی از مهمترین مراحل در الگوهای Panel Var گزینش طول وقفه بهینه است، به طوری که پیش‌بینی‌های درست وابسته به گزینش طول وقفه بهینه است در الگوی Panel Var گزینش وقفه درست، دارای اهمیت ویژه‌ای است؛ زیرا وقفه‌ی کوتاه ممکن است نتواند پویایی‌های سامانه را نشان دهد و به مسئله‌ی متغیرهای حذف شده در مدل منجر شود، باقیمانده‌ی ضریب‌ها را تورش‌دار کند و احتمالاً خطاهای همبسته ایجاد کند. از سوی دیگر وقفه‌ی بسیار طولانی ممکن است به کاهش سریع درجه‌ی آزادی و مشخصه‌های بیش از حد منجر شود (آبریگو و لائو^{۴۳}، ۲۰۱۵).

جهت تعیین وقفه‌ی بهینه‌ی مدل اقتصادسنجی، کلیه‌ی متغیرها در قالب یک معادله VAR برازش می‌شوند. به منظور تعیین تعداد وقفه در برآورد معادلات از آماره‌ها، معیار اطلاعات آکائیک^{۴۴} (AIC) (آکائیک، ۱۹۶۹)، معیار اطلاعات بیزین^{۴۵} (BIC) (شوارتز^{۴۶}، ۱۹۷۸؛ رسانس، ۱۹۷۸؛ آکائیک، ۱۹۷۷) و معیار اطلاعات حنان و کوئین^{۴۷} (HQIC) (حنان و کوئین، ۱۹۷۹) که از لگاریتم تابع راستنمایی محاسبه می‌گردد، استفاده می‌شود. وقفه‌ای که دارای کمترین مقادیر آکائیک، شوارتز و حنان کوئین باشد، تعداد وقفه بهینه است (نوفرستی، ۱۳۸۷). در جدول (۳) نتایج مربوط به آزمون تعیین وقفه‌ی بهینه‌ی مدل ارائه شده است.

جدول ۳: نتایج حاصل از آزمون تعیین وقفه‌ی بهینه VAR

	وقفه	Log L	LR	FPE	ALC	SC	HQ
کشورهای خاورمیانه	۰	-۲۵۸/۷۳۱۷	NA	۰۶۵-۴/۵۵	۴/۷۲	۴/۸۷	۴/۸۷
	۱	۱۷۰/۱۵۱۶	*۸۰۴/۱۵۶۲	*۰۹۵-۴/۰۹	*-۲/۲۸	*-۱/۲۶	*-۱/۸۷
	۲	۱۸۲/۶۳۷۸	۲۲/۰۷	۰۹۵-۶/۲۶	-۱/۸۶	۰/۰۲۴	-۱/۱۰۰
	۳	۲۰۴/۲۱۰۸	۳۵/۸۲	۰۹۵-۸/۲۱	-۱/۶۱	۱/۱۵	-۰/۴۸۸
	۴	۲۱۶/۴۴۴۲	۱۹/۰۰۵	۰۸۵-۱/۲۹	-۱/۱۸	۲/۴۵	۰/۲۹۰
	۵	۲۳۲/۱۸۶۵	۲۲/۷۷۰	۰۸۵-۱/۹۳	-۰/۸۲۴	۳/۶۸	۱/۰۰۶
	۶	۲۵۱/۶۵۰۳	۲۶/۰۶	۰۸۵-۲/۷۷	-۰/۵۲۹	۴/۸۵۸	۱/۶۵۶
	۷	۲۶۵/۴۹	۱۷/۰۵۸	۰۸۵-۴/۵۲	-۰/۱۳۳	۶/۱۲۸	۲/۴۰۶
۸	۲۸۷/۷۷	۲۵/۰۶۹	۰۸۵-۶/۵۸	۰/۱۱۱	۷/۲۴۷	۳/۰۰۶۴	

⁴³ Abridgow and Low

⁴⁴ Akaike

⁴⁵ Bayesian

⁴⁶ Schwarz

⁴⁷ Hannan-Quinn

کشورهای جنوب شرقی آسیا	۰	-۳۳۶/۱۱	NA	۰۵۵-۱	۵/۵۱۸	۵/۶۵۴	۵/۵۷۳
	۱	۱۶۱/۱۰	*۹۳۸/۳۱۵	*۰۹۵-۵/۹۰	*-۱/۹۲	*-۰/۹۶۵	*-۱/۵۳۳
	۲	۱۷۷/۷۳	۲۹/۷۶	۰۹۵-۸/۱۰	-۱/۶۰۸	۰/۱۶۵	-۰/۸۸۷
	۳	۲۰۲/۲۵	۴۱/۵۲	۰۹۵-۹/۸۵	-۱/۴۲۳	۱/۱۶۹	-۰/۳۷۰
	۴	۲۲۰/۳۸	۲۸/۹۴	۰۸۵-۱/۳۴	-۱/۱۳۵	۲/۲۷۶	۰/۲۵۰
	۵	۲۴۰/۴۰۰	۳۰/۰۲۹	۰۸۵-۱/۷۹	-۰/۸۷۷	۳/۳۵۲	۰/۸۴۱
	۶	۲۵۶/۰۲۴	۲۱/۹۲	۰۸۵-۲/۶۰	-۰/۵۴۸	۴/۵۰۰	۱/۵۰۲
	۷	۲۸۰/۴۳	۳۱/۸۹	۰۸۵-۳/۳۶	-۰/۳۶۱	۵/۵۰۶	۲/۰۲۱
	۸	۲۹۹/۶۲	۲۳/۲۱	۰۸۵-۴/۸۳	-۰/۰۹۰	۶/۵۹۶	۲/۶۲۵

علامت نشان دهنده وقفه بهینه مدل است.

ماخذ: یافته‌های تحقیق

مطابق با اطلاعات مندرج در جدول، هر سه معیار آکائیک، شوارتز و حنان کوئین تعداد وقفه‌ی یک را هم برای کشورهای خاورمیانه و هم برای کشورهای جنوب شرقی آسیا به عنوان وقفه‌ی بهینه معرفی می‌کنند.

۴-۴- نتایج تخمین مدل

جداول (۴) و (۵)، نتایج مدل تخمین زده شده به منظور بررسی رابطه‌ی بین فساد با کارایی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و حق اظهارنظر و پاسخگویی را در کشورهای خاورمیانه و جنوب شرقی آسیا نشان می‌دهد. در کشورهای خاورمیانه متغیرهای کنترل فساد و کیفیت قوانین و مقررات با یک دوره وقفه اثر مثبت و معنی‌دار، و متغیر کارایی و اثربخشی دولت با یک دوره وقفه‌ی تأثیر منفی و معنی‌داری بر کنترل فساد دارد. به عبارت دیگر، به ازای یک واحد تغییر در این سه متغیر با فرض ثابت بودن سایر شرایط، کنترل فساد به ترتیب ۰/۶۶۵ و ۰/۲۶۰ واحد افزایش و ۰/۳۹۸ واحد کاهش می‌یابد. برخی متغیرها (مانند ثبات سیاسی و کارایی و اثربخشی دولت) در تحقیقات مختلف اثرات متضادی نشان می‌دهند که به قول پلگرینی و جرلاگ^{۴۸}، تا حدودی دلیل آن را باید در نوع نمونه‌گیری جستجو کرد. بررسی علل فساد با نمونه‌های بزرگ در مراحل اولیه‌ی خود است و نمونه‌های بزرگ‌تر، اثر تحقیقات نمونه‌های کوچک‌تر را تا حدودی معکوس کرده است. از سوی دیگر، علت آن تفاوت در کشورهای است که به عنوان نمونه انتخاب می‌شوند. دیگر آن که در تحقیقات انجام شده به‌ندرت به سازوکارهای روابط توجه شده و برخی عوامل (مانند تورم، تولید ناخالص داخلی،

⁴⁸ Gerlag

صادرات و واردات) که کمتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند، باید در اندازه‌ی نمونه‌گیری جستجو کرد.

در کشورهای جنوب شرق آسیا، متغیرهای کنترل فساد، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون و حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی با یک دوره وقفه تأثیر مثبت و معنی‌داری بر کنترل فساد دارد؛ به عبارت دیگر به ازای یک واحد افزایش در این متغیرها در صورت ثابت بودن سایر شرایط، کنترل فساد در کشورهای جنوب شرق آسیا به ترتیب به میزان میزان ۰/۶۶۸، ۰/۱۶۰، ۰/۴۴۳ و ۰/۷۲۶ واحد افزایش می‌یابد؛ زیرا هرچه ثبات سیاسی، حاکمیت قانون و حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی در این کشورها بهبود یابد، کنترل فساد بهتر و موثرتر انجام می‌گیرد.

پس از تخمین در مدل Panel Var، مهم‌ترین مرحله بررسی روابط متقابل و پویا بین متغیرهای مدل است. باتوجه به موضوع بحث، در این قسمت اثرات کارایی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون، حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی بر کنترل فساد مورد بررسی قرار می‌گیرد. نمودار (۱) نشان دهنده‌ی واکنش پویای متغیر کنترل فساد، نسبت به شوک‌های متغیرهای توضیحی تحقیق است. در این نمودار محور افقی زمان و محور عمودی، اندازه‌ی انحراف از مقدار اولیه را نشان می‌دهد؛ همچنین، خطوط میانی بیانگر عکس‌العمل‌های آنی متغیر کنترل فساد تا ۱۰ دوره بوده و خطوط بالا و پایین، کرانه‌های مثبت و منفی برای انحراف معیار عکس‌العمل‌های آنی در سطح ۵ درصد است که با استفاده از شبیه‌سازی مونت کارلو با ۱۰۰۰ بار تکرار محاسبه شده است.

از توابع عکس‌العمل آنی در نمودار (۱) برای کشورهای خاورمیانه، این نتیجه حاصل می‌شود که واکنش کنترل فساد به حاکمیت قانون کاهنده است و پس از گذشت ۱۰ دوره اثر آن رو به کاهش می‌رود. واکنش کنترل فساد به کارایی و اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و مقررات ثابت و بدون تغییر است و نسبت به ثبات سیاسی و حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، ابتدا فزاینده و سپس کاهنده است. به عبارت دیگر پس از گذشت ۱۰ دوره، اثرگذاری به تدریج کاهش می‌یابد.

نمودار (۲) توابع عکس‌العمل آنی برای کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان این طور عنوان کرد که ثبات سیاسی در واکنش کنترل فساد به کارایی و اثربخشی دولت، در ابتدا فزاینده و سپس ثابت

باقی می‌ماند. واکنش کنترل فساد به حق اظهار نظر و پاسخگویی و حاکمیت قانون ابتدا فزاینده و سپس کاهنده است. به عبارت دیگر، پس از گذشت ۱۰ دوره اثرگذاری به تدریج کاهش می‌یابد. در این گروه از کشورها، تنها واکنش کنترل فساد به کیفیت قوانین و مقررات فزاینده است و اثر آن بعد از گذشت ۱۰ دوره به صورت دائمی باقی می‌ماند.

بعد از بررسی توابع عکس‌العمل آنی به بررسی تجزیه‌ی واریانس در دو گروه از کشورها پرداخته می‌شود؛ درحالی که توابع واکنش آنی بیانگر عکس‌العمل یک متغیر درون‌زا در طی زمان به شوک ناشی از متغیر دیگر سیستم است، تجزیه واریانس سهم هر شوک در واریانس متغیر درون‌زای سیستم را اندازه‌گیری می‌کند. نتایج تجزیه واریانس برای کشورهای خاورمیانه و شرق و جنوب شرق آسیا در جداول ۶ و ۷ نشان داده شده است.

باتوجه به اینکه خطای پیش‌بینی هر سال، براساس خطای سال قبل محاسبه می‌شود، طی دوره‌ی مورد بررسی، خطای پیش‌بینی همواره افزایش می‌یابد. ستون‌های جدول فوق، میزان درصد واریانس پیش‌بینی به دلیل شوک‌های مختلف را نشان می‌دهد که مجموع هر سطر باید برابر با ۱۰۰ درصد باشد.

بر اساس نتایج به دست آمده در کشورهای خاورمیانه، در دوره‌ی اول (کوتاه مدت) ۱۰۰ درصد توضیحات کنترل فساد توسط خود متغیر صورت می‌پذیرد. در دوره‌ی دوم ۸۶/۷ درصد از واریانس خطا متغیر کنترل فساد توسط خود متغیر و مابقی توسط سایر متغیرها توجیه می‌شود. در دوره‌ی سوم ۵۶/۸ درصد تغییرات توسط متغیر کنترل فساد، ۳۱/۹ درصد توسط متغیر کارایی و اثربخشی دولت و مابقی توسط سایر متغیرها توضیح داده می‌شود. با افزایش دوره‌ها؛ از سهم کنترل فساد به شدت کاسته و به کارایی و اثربخشی دولت افزوده می‌شود به این نحو که در دوره دهم، ۷۳/۴ درصد تغییرات توسط متغیر کارایی و اثربخشی دولت توجیه می‌گردد. در کشورهای جنوب شرق آسیا، در دوره اول (کوتاه مدت) ۱۰۰ درصد توضیحات در کنترل فساد توسط خود متغیر صورت می‌گیرد. در دوره دوم ۷۰/۴۰ درصد از واریانس خطا در متغیر کنترل فساد توسط خود متغیر، ۱۰/۶ درصد توسط کارایی و اثر بخشی دولت و ۱۴ درصد توسط متغیر حق اظهار نظر و پاسخگویی توضیح داده می‌شود و با افزایش دوره‌ها از سهم کنترل فساد به شدت

کاسته و به سهم کارایی و اثربخشی دولت و کیفیت قوانین و مقررات افزوده می‌شود.

جدول ۴: نتایج حاصل از تخمین الگو به روش خودرگرسیون برداری کشورهای خاورمیانه

	CC	GE	PV	RL	RQ	VA
CC(-1)	۰/۶۶۵	-۰/۰۸۷	-۰/۱۵۶	۰/۰۰۹۷	-۰/۰۸۴	۰/۰۸۱
	(۰/۱۰۱)	(۰/۰۷۶)	(۰/۱۲۱)	(۰/۰۵۸)	(۰/۰۹۳)	(۰/۰۷۰)
	***[۶/۵۴]	[-۱/۱۴]	[-۱/۲۹]	[۰/۱۷]	[-۰/۰۹]	[۱/۱۶]
GE(-1)	-۰/۳۹۸	۰/۹۳۶	-۰/۲۵۹	-۰/۳۰۱	۰/۳۰۲	۰/۱۸۰
	(۰/۱۵۵)	(۰/۱۸۱)	(۰/۱۹۹)	(۰/۱۰۶)	(۰/۱۵۲)	(۰/۱۲۸)
	*[-۲/۵۷]	***[۵/۱۷]	[-۱/۳۰]	***[-۲/۸۳]	**[۱/۹۹]	[۱/۴۱]
PV(-1)	۰/۰۵۴	۰/۱۷۵	۰/۸۶۱	۰/۱۷۵	۰/۰۵۰	۰/۰۱۰
	(۰/۰۴۲)	(۰/۰۳۵)	(۰/۰۸۷)	(۰/۰۳۰)	(۰/۰۴۵)	(۰/۰۳۱۵)
	[۱/۳۷]	***[۴/۹۰]	***[۹/۸۹]	***[۵/۶۶]	[۱/۱۱]	[۰/۳۳]
RL(-1)	۰/۱۲۱	-۰/۶۰۱	-۰/۴۳۱	۰/۹۴۸	-۰/۴۷۵	-۰/۱۱۱
	(۰/۱۴۳)	(۰/۱۶۳)	(۰/۲۲۹)	(۰/۰۸۹)	(۰/۱۳۶)	(۰/۱۳۱)
	[۰/۸۴]	***[-۳/۶۸]	*[-۱/۸۴]	***[۱۰/۶۴]	***[-۳/۴۸]	[-۰/۸۵]
RQ(-1)	۰/۲۶۰	۰/۵۹۱	۰/۷۶۱	۰/۰۴۹	۱/۴۳۳	-۰/۰۹۹
	(۰/۱۲۹)	(۰/۱۶۴)	(۰/۲۲۹)	(۰/۰۹۳)	(۰/۱۷۲)	(۰/۱۰۷)
	**[۲]	***[۳/۶۱]	***[۳/۳۲]	[۰/۵۳]	***[۸/۳۱]	[-۰/۹۲]
VA(-1)	۰/۱۲۳	۰/۰۲۳	۰/۱۵۵	-۰/۲۱۰	۰/۰۸۲	۰/۹۷۳
	(۰/۲۰۵)	(۰/۱۶۵)	(۰/۲۱۵)	(۰/۱۲۸)	(۰/۱۹۴)	(۰/۱۱۰)
	[۰/۶۵]	[۰/۱۴]	[۰/۷۲]	*[-۱/۶۵]	[۰/۴۲]	***[۸/۸۴]

مأخذ: یافته‌های تحقیق

*** و ** و * به ترتیب معنی‌داری در سطح ۱۰، ۵ و ۱ درصد

جدول ۵: نتایج حاصل از تخمین الگو به روش خودرگرسیون برداری کشورهای جنوب شرقی آسیا

	CC	GE	PV	RL	RQ	VA
CC(-1)	۰/۶۶۸	-۰/۴۶۸	۰/۱۶۰	-۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۰/۱۶۰
	(۰/۱۱۰)	(۰/۱۶۹)	(۰/۲۶۰)	(۰/۱۲۵)	(۰/۱۸۱)	(۰/۱۳۲)
	***[۶/۰۵]	***[-۲/۷۶]	[۰/۶۲]	*[-۱/۷۷]	[۰/۲۶]	[۱/۲۱]
GE(-1)	-۰/۱۴۳	۰/۸۹۹	-۰/۱۲۷	۰/۰۸۳	۰/۰۱۹	-۰/۱۳۰
	(۰/۱۴۵)	(۰/۲۴۹)	(۰/۲۳۸)	(۰/۱۱۹)	(۰/۱۹۶)	(۰/۱۸۶)
	[-۰/۹۹]	***[۳/۶۱]	[-۰/۵۳]	[۰/۷]	[۰/۱]	[-۰/۷]
PV(-1)	۰/۱۶۰	۰/۱۰۵	۰/۸۳۱	۰/۰۷۶	-۰/۰۳۱	-۰/۰۰۹۰
	(۰/۰۵۸)	(۰/۰۸۶)	(۰/۱۰۴)	(۰/۰۵۳)	(۰/۰۶۶)	(۰/۰۷۱)
	***[۲/۷۵]	[۱/۲۲]	***[۷/۹۳]	[۱/۴۴]	[-۰/۴۸]	[-۰/۱۳]
RL(-1)	۰/۴۴۳	-۰/۵۴۶	-۰/۱۷۴	۰/۵۷۳	۰/۲۱۷	۰/۱۳۲
	(۰/۱۲۸)	(۰/۲۵۳)	(۰/۲۹۰)	(۰/۱۷۴)	(۰/۱۸۲)	(۰/۱۴۹)
	***[۳/۶۶]	**[-۲/۱۵]	[-۰/۶۰]	***[۳/۳۹]	[۱/۱۹]	[۰/۸۸]
RQ(-1)	۰/۱۱۷	۰/۵۳۳	۰/۰۲۸	۰/۳۸۱	۰/۶۸۶	-۰/۳۷۰
	(۰/۲۷۶)	(۰/۳۸۱)	(۰/۴۴۹)	(۰/۳۲۷)	(۰/۳۲۴)	(۰/۴۴۵)
	[۰/۴۲]	[۱/۴۰]	[۰/۰۶]	[۱/۱۶]	**[۲/۱۲]	[-۰/۸۳]

VA(-1)	۰/۷۲۶	۰/۸۷۴	-۰/۰۱۴	۰/۱۰۸	۰/۰۵۷	۰/۸۷۲
	(۰/۳۳۴)	(۰/۳۵۸)	(۰/۴۳۹)	(۰/۳۲۴)	(۰/۳۹۵)	(۰/۷۵۵)
	**[۲/۱۷]	**[۲/۴۴]	[-۰/۰۳]	[۰/۳۳]	[۰/۱۵]	[۱/۱۵]

مأخذ: یافته‌های تحقیق

*** و ** به ترتیب معنی‌داری در سطح ۱۰، ۵ و ۱ درصد

جدول ۶: تجزیه واریانس فساد در کشورهای خاورمیانه

دوره	CC	GE	PV	RL	RQ	VA
۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰
۲	۰/۸۶۷	۰/۰۹۲	۰/۰۱۸	۰/۰۱۸	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۱۹
۳	۰/۵۶۸	۰/۳۱۹	۰/۰۲۶	۰/۰۷۵	۰/۰۰۳۵	۰/۰۰۶۱
۴	۰/۲۷۴	۰/۵۴۳	۰/۰۱۷	۰/۱۳۱	۰/۰۲۲	۰/۰۱۱
۵	۰/۱۱۲	۰/۶۶۳	۰/۰۰۷	۰/۱۵۵	۰/۰۴۴۸	۰/۰۱۶
۶	۰/۰۴۵	۰/۷۱۰	-۰/۰۰۲۴	۰/۱۶۱	۰/۰۶۰۳	۰/۰۱۹
۷	۰/۰۲۰	۰/۷۲۶	۰/۰۰۰۶	۰/۱۶۰	۰/۰۶۸	۰/۰۲۲
۸	۰/۰۱۱	۰/۷۳۲	-۰/۰۰۰۲۶	۰/۱۵۹	۰/۰۷۲	۰/۰۲۴
۹	۰/۰۰۷	۰/۷۳۴	۰/۰۰۰۳۲	۰/۱۵۸	۰/۰۷۴	۰/۰۲۵
۱۰	۰/۰۰۵	۰/۷۳۴	۰/۰۰۰۴۶	۰/۱۵۷	۰/۰۷۵	۰/۰۲۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

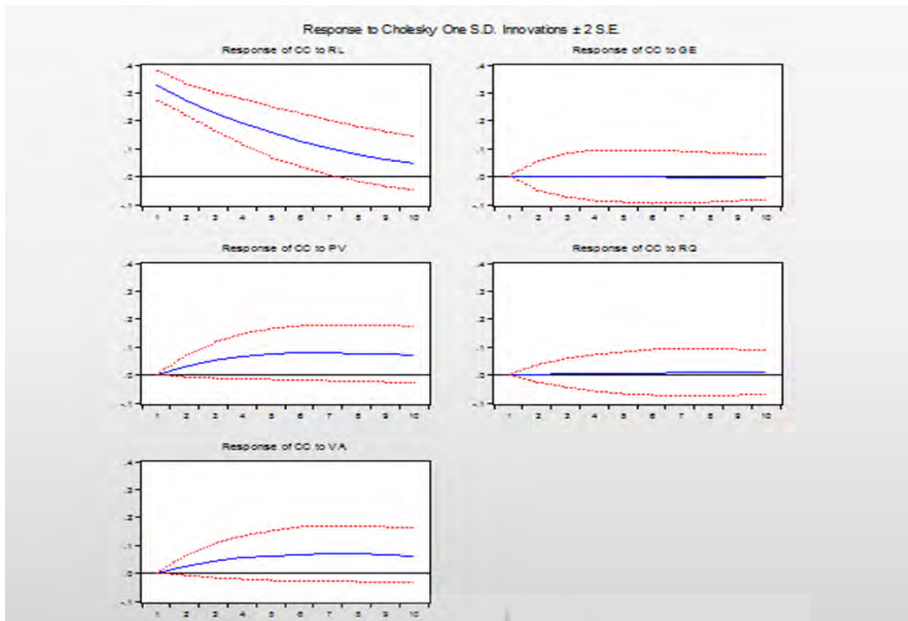
جدول ۷: تجزیه واریانس فساد در کشورهای جنوب شرق آسیا

دوره	CC	GE	PV	RL	RQ	VA
۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰
۲	۰/۷۰۴	۰/۱۰۶	۸/۰۵۵-۰۷	۰/۰۴۹۹	۰/۰۰۲۰	۰/۱۴۰
۳	۰/۴۷۹	۰/۲۶۵	۰/۰۰۰۵۸	۰/۰۴۲	۰/۰۲۴۱	۰/۱۸۸
۴	۰/۳۳۱	۰/۳۹۳	۰/۰۰۰۷۶	۰/۰۲۹	۰/۰۷۸۳	۰/۱۶۵
۵	۰/۲۴۲	۰/۴۷۸	۰/۰۰۰۵۱	۰/۰۲۰۷	۰/۱۳۲	۰/۱۲۴
۶	۰/۱۸۷	۰/۵۳۲	۰/۰۰۰۳۲	۰/۰۱۶۵	۰/۱۷۵	۰/۰۸۷
۷	۰/۱۵۴	۰/۵۶۵	۰/۰۰۰۴۶	۰/۰۱۴۹	۰/۲۰۵	۰/۰۵۹
۸	۰/۱۳۲	۰/۵۸۵	۰/۰۰۰۹۹	۰/۰۱۵۰	۰/۲۲۵	۰/۰۴۰
۹	۰/۱۱۸	۰/۵۹۷	۰/۰۰۰۱۸	۰/۰۱۶۲	۰/۲۳۶	۰/۰۲۸
۱۰	۰/۱۰۹	۰/۶۰۴	۰/۰۰۰۲۹	۰/۰۱۸۱	۰/۲۴۲	۰/۰۲۲

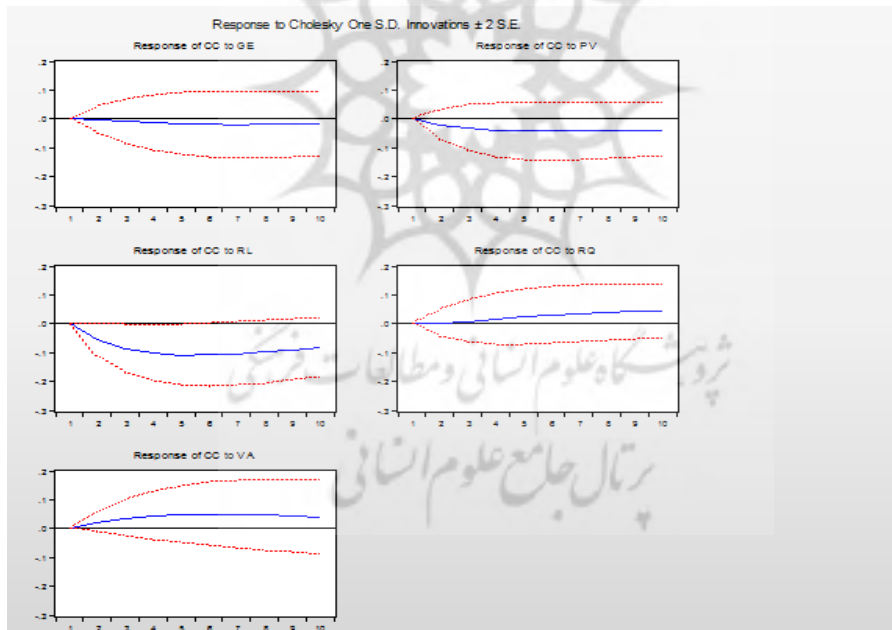
مأخذ: یافته‌های تحقیق

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱: واکنش پویای متغیر کنترل فساد نسبت به شوک‌های متغیر توضیحی در مدل برای کشورهای خاورمیانه

نمودار ۲: واکنش پویای متغیر کنترل فساد نسبت به شوک‌های متغیر توضیحی در مدل برای کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی

با توجه به اهمیت کنترل فساد در کشورهای دنیا و توجه خاص به این مقوله، در این پژوهش نقش مؤلفه‌های حکمرانی خوب (کنترل فساد، کارایی و اثربخشی دولت، ثبات سیاسی، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و حق اظهار نظر و پاسخگویی) بر کنترل فساد مورد بررسی قرار گرفت. بعد از تعیین وقفه بهینه و مشخص شدن رابطه‌ی بلند مدت بین این متغیرها، با استفاده از روابط هم‌جمعی، به تخمین متغیرهای تأثیرگذار حکمرانی خوب بر کنترل فساد در کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا در بازه‌ی زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۴ با استفاده از روش Panel Var پرداختیم. نتایج حاصل از این پژوهش، نشان دهنده‌ی تأثیرگذاری برخی از این متغیرها بر کنترل فساد در این دو گروه از کشورهاست. در انتها با توجه به موارد مطرح شده، می‌توان موارد ذیل را پیشنهاد داد:

- وضع قوانین و مقررات سخت‌گیرانه به منظور مقابله با فساد در تمام ابعاد.
- فرهنگ‌سازی مبارزه با فساد در کشورها از طریق رسانه‌های عمومی، فضای مجازی و آموزش و پرورش.
- شفاف‌سازی مدارک و مستندات مالی جهت جلوگیری از هر گونه فساد توسط سازمان‌های دولتی و خصوصی.
- افزایش نهادهای بازرسی و نظارت بر چگونگی اعمال قانون در کشور جهت کاهش فساد در حکومت نهادهای وابسته دولتی و خصوصی و افزایش حاکمیت قانون.
- آموزش افراد به خصوص کودکان و دانش‌آموزان در مدارس، جهت آشنایی هر چه بهتر با فساد در تمام ابعاد.

فهرست منابع:

- برادران شرکا، حمیدرضا و سعید ملک‌الساداتی. (۱۳۸۶). حکمرانی خوب کلید توسعه آسیای جنوب غربی. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز پژوهش‌های استراتژیک.
- بشیری، عباس و وحید شقاقی شهری. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب، فساد و رشد اقتصادی (رویکردی اقتصادی به مقوله حکمرانی خوب). فصلنامه بررسی‌های بازرگانی، ۴۸: ۸۱-۶۹.
- پاداش زیوه، حمید و بهمن خداپناه. (۱۳۹۴). برآورد تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر اقتصاد دانش بنیان در کشورهای منتخب. فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه، ۲۰(۳): ۱۸۷-۱۶۵.
- جعفری صمیمی، احمد و حامد کاویان تلوری. (۱۳۹۴). نقش حکمرانی خوب و فساد در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت. چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران، گذشته، حال و آینده؛ اردیبهشت ماه ۱۳۹۴.
- حبیبی، نادر. (۱۳۷۵). فساد اداری، عوامل موثر و روش‌های مبارزه، تهران، موسسه فرهنگی انتشاراتی وثقی.
- دباغ، سروش و ندا نفری. (۱۳۸۸). تبیین مفهوم حکمرانی خوب، نشریه‌ی مدیریت دولتی، شماره ۳.
- دقیقی اصلی، علیرضا، گرابی نژاد، غلامرضا و سلین آقابگیان. (۱۳۹۱). اثر حکمرانی خوب بر سطح فساد اقتصادی در کشورهای با سطح توسعه‌یافتگی متوسط. فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، ۲۶(۴): ۲۳-۳.
- دولتی، علی، درویشی، فرزاد و عزت‌الله لطفی. (۱۳۹۲). حکمرانی خوب و کنترل فساد در ایران و سایر کشورها. فصلنامه‌ی دانش انتظامی ایلام، ۲(۷): ۶۸-۴۷.
- رزمی، محمدجواد و سمیه صدیقی. (۱۳۹۱). الزامات تحقق حکمرانی خوب برای دستیابی به توسعه‌ی انسانی. چهارمین همایش ملی اقتصاد، آذرماه ۹۱، خمینی شهر.
- زاهدی، شمس‌السادات. (۱۳۷۹). مدیریت فرا ملیتی و جهانی، نگرش تطبیقی، تهران، انتشارات سمت.
- سامتی، مرتضی، رنجبر، همایون و فضیلت محسنی. (۱۳۹۰). تحلیل تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی: مطالعه‌ی موردی کشورهای جنوب شرقی آسیا. فصلنامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱(۴): ۱۸۳-۲۲۳.

- فاضلی، محمد و محدثه جلیلی کناری. (۱۳۹۱). تعیین سطح فساد: بررسی تطبیقی اثر حاکمیت و حکمرانی خوب. فصلنامه راهبرد اجتماعی و فرهنگی، ۲(۵): ۴۰-۷.
- قلی‌پور، رحمت‌الله. (۱۳۸۴). تحلیل رابطه‌ی الگوی حکمرانی خوب و فساد اداری. فصلنامه‌ی فرهنگ و مدیریت، ۳(۱۰): ۱۲۷-۱۰۳.
- قلی‌پور، رحمت‌الله. (۱۳۸۴). حکمرانی خوب و امکان‌سنجی اجرای آن در ایران، مجموعه سخنرانی‌ها، موسسه‌ی عالی آموزش و پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه.
- کمیحانی، اکبر و پروانه سلاطین. (۱۳۸۹). بررسی تاثیر کیفیت حکمرانی بر رشد اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب همسایه (ترکیه و پاکستان). فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشگر، ۷(۲۰): ۴۱-۲۷.
- محمودی، جعفر، رونقی، محمد حسین و مرضیه رونقی. (۱۳۹۲). «تعیین وزن و رابطه بین شاخص‌های حکمرانی خوب در ایران». فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی، ۶۲: ۸۷-۵۹.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۲). حکمرانی و مبارزه با فساد، طرح پژوهشی حکمرانی خوب ۱.
- میدری، احمد. (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی خوب. فصلنامه‌ی علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، دوره‌ی ۶، شماره‌ی ۲۲، صص ۲۸۷-۲۶۱.
- میر شجائیان حسینی، حسین و فرهاد رهبر. (۱۳۸۹). بررسی رابطه‌ی علیت میان مولفه‌های توسعه‌ی پایدار در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا (منا)، فصلنامه‌ی مطالعات اقتصاد انرژی، ۷(۸۸): ۱۰۸-۷۱.
- نوفروستی، محمد. (۱۳۸۷). ریشه واحد و هم‌جمعی در اقتصاد سنجی، تهران، انتشارات موسسه رسا.
- ورهرامی، ویدا، جواهردهی، سمانه و سحر دشتبان فاروجی. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین رشد اقتصادی، توسعه بخش بانکی و متغیرهای کلان اقتصادی با استفاده از روش Panel Var؛ مطالعه‌ی موردی: کشورهای گروه D8. فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)، ۱۲(۴): ۶۵-۳۹.

Arellano, M. & O. Bover. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 68(1): 29-52.

- Dzhumasev, R. (2014). Corruption and growth: The role of governance, public spending, and economic development. *Economic Modeling*, 37: 202-215.
- Engel, R.F. & C.W.J. Garenger. (1987). Co-Integration and Error Correction: Reperasentation, Estimation, Testing, *Econometrica*, 55: 389-404.
- Friedrich, C.j. (1972). *The pathology of politics*, new york, Harper and Row.
- Im, K.S., M.H. Pesaran & Y. Shin. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115: 53-74.
- Im, K.S., M.H. Pesaran & Y. Shin. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115: 53-74.
- International Monetary Fund. (2009). *Combating Corruption: A Guide*. Available at: www.imf.org/external/np/gov/guide/eng/index.
- Kaufmann D., A. Kraay & M. Mastruzzi. (2010). *The worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, available at: www.govindicators.org.
- Lockwood, M. (2010). Good governance for terrestrial protected areas: A framework, principles and performance outcomes. *Journal of Environmental Management*, 91; 754-766.
- Love, I. & L. Zicchino. (2006). Financial Development and Dynamic Investment Behavior: Evidence from Panel VAR. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 46(2): 190-210.
- Myrdall, G. (1968). *Asian Drama*, New York, Pantheon.
- Ngobo, Paul & Fouda. Maurice. (2012). Goodgovernance Good for Business? a Cross-National Analysis of Firms in African Countries. *Journal of World Business*, 47(3): 435-449.
- Nye, J. (1967). Corruption and political development: A Cost Benefit Analysis, *American political science Review*.
- Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. Yale University Press.
- Pellegrini, Lorenzo & Gerlagh. Reyer. (2008). Causes of Corruption: A Survey of Crosscountry Analyses and Extended Results, *Econ Gov*. 9: 245-263.
- Rezitis, A. N. (2015). The relationship between agricultural commodity prices, crude oil prices and US dollar exchange rates: a panel VAR approach and causality analysis. *International Review of Applied Economics*, 29(3), 403-434.

Rothstein, B & S. Holmberg. (2006). A research Application to the Bank of Sweden Tercentenary Foundation. The Quality of Government Institute.

Sharma, C. & A. Mitra. (2015). Corruption, governance and firm performance: Evidence from Indian enterprises. Journal of policy modeling, 37: 835-851.

Warren, Mark E. (2005). Democracy Against Corruption, Quality of Government Institute. Conference on the Quality of Government.

Wood, A. (1999). Demystifying «Good Governance»: An overview of World Bank Governance Reforms and Conditions. Trocaire:1-42.

World Bank (2002). World development report: Building institutions for Markets. UK: Oxford University Press. p. 303.

World Bank Institute. (2012). Governance data: Web-interactive inventory of datasets and empirical tools. Washington, DC. Available at: <http://www.worldbank.org/wbi/governance/govdatasets/index.html>

